

2. Генеральное соглашение по тарифам и торговле 1994 г. (ГАТТ/GATT)

3. Иванов А.С., Матвеев И.Е. Новые тенденции в мировой энергетике // Российский внешнеэкономический вестник. – 2011. – № 11 – С. 64–79.

4. Курбанов Р.А. Правовое регулирование иностранных инвестиций в нефтяной и газовой промышленности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2005.

5. Кулапов В.Л. Проблемы теории государства и права. – Саратов, 2009. – С. 288–301.

6. Кузнецов Е.А. Современные проблемы и тенденции формирования рынка энергоносителей в АСЕАН // Вестник Московского ун-та. Сер. 6. Экономика – 2012 – № 1. – С. 37–46.

7. Малько А.В. Теория государства и права. – М., 2010.

8. Меркушова О.В. Гражданско-правовое регулирование коммерческой деятельности транснациональных субъектов в сфере недропользования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012.

9. Павлов И.И. Правовой режим использования недр для геологического изучения и добычи нефти и газа в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008.

10. Разгильдиев Б.Т. Уголовно-правовые отношения и реализация ими задач уголовного права Российской Федерации. – Саратов, 1994.

11. Салиева Р.Н. Правовое обеспечение развития предпринимательства в нефтегазовом секторе экономики: автореф. Дис. ... д-ра юрид. наук. – Тюмень, 2003.

12. Троекурова И.С. Проблемы расширения внешнеэкономических связей России в АТЭС. – М., 2010.

13. Noghina E.B., Erofeev A.K. Investment innovation transnational corporation development with regard to international legal aspects dynamics 1st International Scientific Conference «Applied Sciences and technologies in the United States and Europe: common challenges and scientific findings». 2013. Vol. 2 June 29, 2013. – New York, USA. – P. 81–85.

14. <http://www.eneharter.org>

Қ.Мехмонов,

ТДЮУ мустақил тадқиқотчиси,

А.Юлдашов,

Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги “Муаллифлик ҳуқуқи ва лицензиялаш” бўлими бош мутахассиси

КОМПЬЮТЕР ДАСТУРЛАРИ ВА МАЪЛУМОТЛАР БАЗАСИГА НИСБАТАН МУТЛАҚ ҲУҚУҚЛАРНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК

Аннотация: мақолада компьютер дастурлари ва маълумотлар базасига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни бузганлик учун жавобгарлик масалалари ўрганилган. Унда компьютер дастурлари ва маълумотлар базасига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар, уларни ҳимоя қилиш, хорижий мамлакатлар тажрибаси масалалари таҳлил қилинган. Хулосада қонунчиликка ўзгартиш киритишни таклиф қилинган.

Калит сўзлар: компьютер дастури, маълумотлар базаси, мутлақ ҳуқуқлар, контрафакт, ҳуқуқни ҳимоя қилиш, интеллектуал мулк ҳуқуқини бузганлик учун жавобгарлик.

Аннотация: в статье рассматривается ответственность за нарушение исключительных прав в отношении компьютерных программ и базы данных. Анализируются исключительные права в отношении компьютерных программ и базы данных, защита исключительных прав, опыт зарубежных стран. В заключении предлагается внести изменение в законодательство.

Ключевые слова: компьютерная программа, базы данных, исключительное право, контрафакт, защита прав, ответственность за нарушение права интеллектуальной собственности.

Annotation: the article deals with liability for violation of exclusive rights in relation to computer programs and databases. Exclusive rights in relation to computer programs and databases, protection of exclusive rights, experience of foreign countries are analyzed. In conclusion, it is proposed to amend the legislation.

Key words: computer software, databases, counterfeit, the exclusive right, protection of rights, the responsibility for violation of intellectual property rights.

XXI аср компьютер технологияларини ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида кенг қўлланилишини тақозо этди. Бунда компьютер технологиялари инсонлар олдида турган кўплаб муаммоларни тез ва самарали ҳал қилишга, инсон меҳнати унумдорлигини оширишга, асосийси инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ҳар томонлама таъминлашга хизмат қилмоғи зарур.

Бироқ, бу борада ҳал қилиниши мумкин бўлган муаммолар тобора кўпайиб бормоқда. Айниқса, турли давлат идораларига мурожаат қилиш ва улардан турли мақсадларда маълумотлар олиш жиддий муаммоларни келтириб чиқаради. Бу борада Президентимиз Шавкат Мирзиёев “Ана шундай, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган ишлар учун одамларнинг қанча вақти, асаби кетади. Шуларнинг ҳаммасини бир жойда, марказлаштирган ҳолда, тезлик билан ҳал қилса бўлади-ку! Аслида XXI асрда – Интернет ва ахборот коммуникациялари даврида бу ишларнинг барчасини уйдан чиқмасдан туриб,

компьютер ёки уяли телефон орқали бажариш имкони бор-ку! [1] – деб таъкидлайди.

Ҳақиқатан ҳам бир қарашда арзимас туюлган масала муайян вақт ва маблағни талаб қилади. Компьютер технологияларидан унумли ва самарали фойдаланиш муайян компьютер дастурлари (дастурий маҳсулотлар) воситасида амалга оширилади. Бу ўринда аввало, компьютер дастурлари ва маълумотлар базаларини яратиш, уларни фуқаролик муомаласига киритиш, ҳуқуқ эгаларининг ҳуқуқларининг вужудга келиши, уни амалга ошириш, тасарруф этиш шу жумладан, ҳимоя қилиш ва фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик билан боғлиқ масалалар алоҳида ўрин эгаллайди.

Мавжуд ҳолат шуни кўрсатадики, контрафакт маҳсулот айланмасига қарши кураш бўйича интеллектуал мулк объектларидан ноқонуний фойдаланишнинг олдини олишда ваколатли давлат органлари алоҳида ўрин эгаллайди. Бу ўринда Интеллектуал мулк агентлиги 2017 йилда жойларда интеллектуал мулк соҳасидаги қонунчилик талабларига риоя қилиниши бўйича 39та мониторинг ўтказган. Мониторинг жараёнида муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар билан боғлиқ 654 та қонунбузилиш ҳолатлари аниқланди. Аниқланган қонунбузилиш ҳолатлари тўғрисидаги маълумотномалар қонуний чоралар кўрилиши учун тегишли давлат органларига юборилган. Бунда 20919 (шундан 19127 контрафакт) та аудиовизуал маҳсулотлар, фонограммалар ва ЭҲМ учун яратилган дастурлар бўйича 68 та муаллифлик-ҳуқуқий хулосалари берилган.

Юқоридаги ҳолат компьютер дастурлари ва маълумотлар базасига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни бузиш билан бевосита боғлиқдир. Мазкур ҳуқуқбузарлик асосан муаллифлик ҳуқуқини бузилиши, контрафакт нусхаларни ноқонуний равишда фуқаролик муомаласига киритиш билан боғлиқ. Мазкур кўрсаткич ҳуқуқбузарлиқнинг бир мунча камлигини кўрсатади. Бироқ, бундай ҳуқуқбузарлик айрим ҳолларда латент ҳолда қолиб кетади. Айниқса, дастурий маҳсулотлардан ноқонуний равишда фойдаланиш фактини аниқлаш бирмунча мураккаб кечади. Бунда, аввало, ҳуқуқ эгасининг фаоллиги, ҳуқуқбузарликларга қарши курашувчи органлар, нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳаракатлари уйғунлашувини таъазо қилади.

Юридик адабиётларда кўрсатилишча, мутлақ ҳуқуқлар дейилганда, бундай ҳуқуқлар соҳиблари (эгалари)ни турли ҳаракатлар содир этиш (ижодий фаолият маҳсулидан фойдаланиш, уни тасарруф этиш ва ш.к.) бўйича ҳақдорлиги, ваколатлилигини ва айни вақтнинг ўзида бошқа ҳар қандай шахсларга бундай юқорида кўрсатилган ҳаракатларни содир этишнинг таъқиқланишини таъминловчи субъектив мутлақ ҳуқуқ тушунилади [2, 314-бет]. Таъкидлаш лозимки, Фуқаролик кодексида интеллектуал мулк объектларига нисбатан қўлланилган “мутлақ ҳуқуқ” иборасини “*exclusive right*» (исключительное право) билан айний ва бир хил маънода тушуниш лозим. Мулк ҳуқуқи билан боғлиқ қоидаларда эса “абсолют” ҳуқуқ ҳақида сўз боради.

Мутлақ ҳуқуқлар ҳуқуқий механизми одатдагидек эгаллаб туриши мумкин бўлмаган, бир вақтнинг ўзида номуайян доирадаги шахслар фойдалана олиши мумкин бўлган объектларга нисбатан ҳуқуқ соҳиби мулк ҳуқуқларининг амалга оширилишини таъминловчи муҳим воситадир, бироқ мулк ҳуқуқи ва

мутлақ ҳуқуқлар асло айний тушунчалар эмас [3, 18-бет].

К.И.Рябовнинг фикрича, компьютер дастуридан унинг вазифасига мувофиқ фойдаланишга доир ҳаракатларни амалга ошириш ваколати, яъни уни муайян вазифани бажариш учун ишга тушириш, дастурнинг фойдали хусусиятини олиш, функционал вазифасига мувофиқ фойдаланиш компьютер дастуридан фойдаланиш бўйича мутлақ ҳуқуқлар мазмунига киради ва ушбу ваколатни асардан фойдаланиш усуллари сифатида кўрсатиш лозим деб ҳисоблайди [4, 8-бет]. Бу ўринда шунга эътибор қаратиш лозимки, компьютер дастуридан бошқа шахсларнинг фойдаланишига рухсат бериш унга нисбатан мутлақ ҳуқуқ соҳибининг ваколатига киради. Объектдан фойдаланишга рухсат беришда мутлақ ҳуқуқ шу ҳуқуқ соҳибининг ўзида қолади, ундан бегоналаштирилмайди, бунда учинчи шахсларда объектдан фойдаланиш ҳуқуқигина вужудга келади. Фойдаланиш шартлари ва тартиби тарафлар ўртасидаги компьютер дастуридан фойдаланиш бўйича лицензия шартномаси асосида белгиланади.

В.Азизян ва Н.Журавленколарнинг фикрича, дастурий таъминотдан ноқонуний фойдаланиш орқали муаллифлик ҳуқуқини бузилиши қуйидагиларда намоён бўлади:

- компьютер техникасига ноқонуний равишда ўрнатилган дастурий таъминот билан бирга сотиш;
- муаллифлик ҳуқуқи эгасининг розилигисиз дастурий таъминотни ахборот элтувчисига ишлаб чиқариш ва тарқатиш;
- телекоммуникация тармоқлари орқали (Интернет, электрон почта ва ҳ.к.) дастурий таъминотни ноқонуний равишда тарқатиш;
- фойдаланувчининг дастурий таъминотдан ноқонуний фойдаланиши [5, 48-бет].

Бу ўринда муаллифлар фақатгина дастурий таъминот бузилиши мумкин бўлган ҳолатларгагина эътибор қаратишган. Ваҳоланки, дастурий таъминотга нисбатан содир этиладиган ҳуқуқбузарлик ҳолатлари турлича ва кенг доирада мавжуд бўлиши мумкин. Шу боисдан ҳуқуқбузарликни содир этилиш йўллари эмас, балки унинг сабаблари, қайси ҳуқуқларга даҳл қилиниши, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва уни олдини олиш, у юзасидан фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик асосларини аниқлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Б.Ахмаджоновнинг фикрича, Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқ ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида” ги Қонунининг 63-моддасига ҳуқуқ бузилишидан олдинги ҳолатни тиклаш ва ҳуқуқни бузадиган ёки унинг бузилиши хавфини туғдирадиган ҳаракатларнинг олдини олиш, контракт нусхаларни мусодара қилиш, ҳуқуқ эгасининг ҳақиқий эгаси ҳақида маълумотларни эълон қилиш ҳақидаги талабларни киритиш лозим [6, 20-бет].

Бироқ, тақлиф қилинаётган нормалар ушбу қонунларда мавжуд. Масалан, ушбу қонуннинг 66-моддасида асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг контрафакт нусхалари, шунингдек уларни тайёрлаш ва тақрорлашда фойдаланиладиган материаллар ва асбоб-ускуналар ҳамда содир этилган ҳуқуқбузарликнинг бошқа воситалари қонун ҳужжатларига мувофиқ суд тартибида мусодара қилинади деб белгиланган. Ҳақиқий ҳуқуқ эгаси ҳақидаги маълумотлар эса муаллифлик ҳуқуқини тан олиш ва фуқаролик шахсий номулк ҳуқуқларини

ҳимоя қилиш билан бир хилдир. Бу ўринда интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни ҳимоя қилишда “Антон Пиллер ордени”, “Мареванинг суд таъқиқи”, “Норвич Фармакл воситаси” каби усулларни имплементация қилишга доир ғояларни қўллашни назарда тутиш мумкин.

Бу ўринда ҳуқуқий тизимлар ўртасидаги ўзига хослик ҳамда интеллектуал мулк объектларининг хусусиятларига эътибор қаратиш лозим. Интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш механизми, уларни тижорат муомаласига киритиш у ёки бу ҳуқуқий ҳимоя чораларини имплементация қилишга доир қоидаларга нисбатан алоҳида эътиборни, зеҳни талаб қилади. Агар бузилган ҳуқуқларни ҳимоя қилишда Антон Пиллер Ордери қўлланиши мумкин бўлса, ҳуқуқларни бузилиш ҳолатини исботлаш имконияти мавжуд бўлади ва ҳуқуқбузар ишни ҳамда низони ҳал қилиш учун муҳим аҳамиятга эга бўлган далилларни йўқ қилиш имкониятига эга бўлмайди. Шу боисдан Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексида ёзма далилларга доир қоида белиглаб қўйиш мақсадга мувофиқ.

Масалан, Англия ҳуқуқ тизимида Антон Пиллер Ордени (*Anton Piller order*) мавжуд бўлиб, олдиндан огоҳлантирмаган ҳолда далилларни олиб қўйишга ҳуқуқ беради ва компьютер дастури эгалари ҳуқуқлари бузилганда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Бу ҳолат шу жумладан муаллифлик ёки патент ҳуқуқлари бузилган ҳолларда тегишли далилларни йўқ бўлиб кетишини олдини олишга хизмат қилади. Ушбу тартиб 1975 йилда *Anton Piller KG v Manufacturing Processes Limited* ўртасидаги низо юзасидан номланган бўлиб, унда тижорат сирлари ўғирланганлиги юзасидан суд жараёни бўлиб ўтган. Ушбу усулни умумий равишда қўллаш 1997 йилда умумий фуқаролик судлари тўғрисидаги қонунни қабул қилиниши муносабати билан маълум даражада сиқиб чиқарилган.

Антон Пиллер Орденининг асосий устунлиги шундаки, ушбу суд буйруғи жавобгарга мурожаат қилмаган ҳолда суд томонидан берилиши мумкин. Умумий қоидага кўра суд буйруғи тарафлар томонидан бошланган суд жараёни давомида берилади. Бу ҳолат иккинчи тарафга олдиндан даъвогар томонидан суд орқали суд буйруғини олиш истаги борлигини маълум қилиб қўяди. Бу ҳолат даъвогарнинг зарур далилларни топишга доир барча ҳатти-ҳаракатларини, уринишларини йўққа чиқаради. Чунки жавобгарда далилларни йўқ қилиш учун вақт бемалол етарли бўлади [7, 126-бет].

Россия Федерациясининг Гражданлик кодексига 2013 йил 5 июлда ўзгартириш киритилди. Ушбу ўзгартиришлар фуқаролик ҳуқуқи объектлари, номоддий неъматлар, шаън, кадр-қиммат ва ишланчалик обрўсини (РФ ГК 152-моддаси)га доир бўлди [8]. Мазкур нормалар бевосита фуқароларнинг шахсий номулкий ҳуқуқларини ҳимоя қилишни нисбатан тўлақонли ва самарали бўлишига имкон беради. Зеро, бугунги кунда шахсий номулкий ҳуқуқларни, шахсий махфий маълумотларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш жуда долзарб муаммолардан ҳисобланади [9, 43-46 бетлар].

Компьютер дастурига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи, мулк ва шахсий номулкий ҳуқуқлар бузилиши ҳақида фойдаланувчилар ёки рақобатчилар бевосита Интернет тармоғи (масалан, Интернет ҳамжамияти иштирокчилари, клублари) орқали маълумотга эга бўлишади. Бу ўринда мавжуд нотўғри, ноқонуний

маълумотлар тарқатилганлиги борасида раддия бериш ҳам худди шундай шаклда амалга оширилиши лозим. Гарчи қонун ҳужжатларига кўра электрон оммавий ахборот воситалари ҳам мавжуд бўлсада, Интернет тармоғидаги ресурслар, фойдаланувчилар ва бошқа шахслар ҳар доим ҳам ушбу мақомга эга бўлавермайди.

Шу боисдан Ўзбекистон Республикасининг “Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонуннинг 14-моддасига олтинчи хатбоши сифатида қуйидаги нормани киритиш мақсадга мувофиқ:

“Агар компьютер дастурига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини бузувчи маълумотлар у тарқатилгандан сўнг Интернет тармоғида мавжуд бўлса, ҳуқуқи бузилган шахс тегишли маълумотларни Интернет тармоғидан йўқ қилишни, шунингдек Интернет фойдаланувчилар эътиборига етишини таъминлайдиган даражада маълумотларнинг нотўғрилиги ҳақида раддия беришни талаб қилишга ҳақли”.

Адабиётлар рўяхати:

1. Конституция — эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустақкам пойдеворидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. //Халқ сўзи. 2017. 8 декабрь.
2. Гражданское право. Учебник. — М.: БЕК, 1994. Т.1. — С.314.
3. Оқюлов О. Интеллектуал мулк ҳуқуқи: умумий қоидалар ва алоҳида объектлар. — Т., 2003. — Б.18.
4. Рябов К.И. Исключительное право на программу для ЭВМ и распоряжение им. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Санкт- Петербург, 2011. — С.21.
5. Азизян В.Г., Журавленко Н.И. Защита прав авторов компьютерных программ и изготовителей баз данных в судебном порядке. // Евразийская адвокатура. — 2014, Выпуск — № 1 (8). — С.48.
6. Ахмаджонов Б.У. Фуқаролик ҳуқуқида мутлақ ҳуқуқлар мазмуни ва уларни амалга ошириш муаммолари. Юридик фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. — Т.: ТДЮИ, 2011. — 20-бет.
7. Романов А.К. Правовая система Англии. — М.: Дело, 2000. — С.126.
8. Федеральный закон от 2 июля 2013 г. № 142-ФЗ “О внесении изменений в подраздел 3 раздела I части первой Гражданского кодекса Российской Федерации”//Российская газета — Федеральный выпуск. — № 6121 (145). — 2013. 5 июля.
9. Палуаниязов Х. Некоторые виды договоров регулирующих использование личной конфиденциальной информации.// Обзор законодательства Узбекистана. — 2016. — №3, — С.43-46.